

Kwiryna Proczkowska
Uniwersytet Wrocławski/ Polska

Dowcipy (audio)wizualne w sitcomach amerykańskich

ABSTRACT

(Audio)visual jokes in US-American sitcoms

This paper deals with visual jokes consisting of aural verbal part and visual (non)verbal part that can be found e.g. in US-American sitcoms such as *Friends*, *The Big Bang Theory*, and *How I Met Your Mother*. The first part of the paper characterises audiovisual works in general, taking into consideration relations between visual and aural channel. Then, the characteristics of voice-over translations are described. The main part of the paper analyses chosen examples of the visual jokes and their official Polish translations. It is of main interest to see whether the analysed fragments have the same function, i.e. humorous function, also in the target version, and if the relations between the visual and the aural channel were respected by the translator.

Keywords: audiovisual translation, sitcom, voice-over translation, visual joke, complementarity

1. Wprowadzenie

Dowcipy jako element humorystyczny sprawiają problemy translacyjne ze względu na swoje zakotwiczenie w danym języku i danej kulturze. Humor jest zjawiskiem, które należałoby rozpatrywać w odniesieniu do konkretnych użytkowników języka lub społeczności i nawet w obrębie jednej społeczności trudno mówić o uniwersalnym poczuciu humoru. To fakty oczywiste zarówno dla praktyków, jak i teoretyków translacji. W przypadku translacji utworów komediowych, jakimi są np. sitcomy, uwzględnianie dowcipów w wersji docelowej ma, albo przynajmniej powinno mieć, bardzo wysoki priorytet (Zabalbeascoa 1994: 95).

Przedmiotem tego artykułu jest konkretny typ dowcipów, który można napotkać w wielu komediowych utworach audiowizualnych, w tym w sitcomach. Są to dowcipy wizualne w ujęciu Zabalbeascoi (1994: 97). Ten typ dowcipów składa się z części dźwiękowej werbalnej i wizualnej (nie)werbalnej. Części te mogą się

wzajemnie uzupełniać i razem tworzyć całość komunikatu, mogą jednak też powielać informacje i przekazywać komunikat na dwa sposoby.

Materiał badawczy został zaczerpnięty z trzech amerykańskich sitcomów: z serialu *Friends* (PL Przyjaciele), *How I Met Your Mother* (PL Jak poznałem ważną matkę) oraz *The Big Bang Theory* (PL Teoria wielkiego podrywu).

2. Utwór audiowizualny jako złożony komunikat

Przyjmując ustalenia reprezentantów paradygmatu translatoryki antropocentrycznej, utwór audiowizualny należy postrzegać jako komunikat. Istotne w tej koncepcji jest założenie, że przedmiotem translacji jest coś więcej niż same dialogi (por. Plewa 2015: 53). Translator musi zatem uwzględnić zarówno elementy werbalne, jak i niewerbalne. Badacze podkreślają współistnienie czterech rodzajów informacji w utworach audiowizualnych, które razem stanowią cały komunikat. Wybrane typologie zebrano w Tabeli 1.

Tabela 1. Rodzaje informacji w utworach audiowizualnych

	Delabastita (1989: 199)	Remael (2001: 14, tłumaczenie terminów – Michał Garcarz 2007: 28)	Zabalbeascoa (2008: 23)	Garcarz (2007: 30–32)	Plewa (2015: 80–81)
KANAL WIZUALNY	prezentacja wizualna (<i>visual presentation</i>) – znaki werbalne (<i>verbal signs</i>)	wizualno-werbalne (<i>visual-verbal message</i>)	znaki wizualno-werbalne (<i>visual-verbal signs</i>)	kanał werbalny, pasmo przekazu graficznego	wyrażenia wizualne językowe
	prezentacja wizualna (<i>visual presentation</i>) – znaki niewerbalne (<i>non-verbal signs</i>)	wizualno-niewerbalne (<i>visual non-verbal message</i>)	znaki wizualno-niewerbalne (<i>visual-nonverbal signs</i>)	kanał niewerbalny, pasmo wizualne	wyrażenia wizualne niejęzykowe
KANAL DŹWIĘKOWY	prezentacja akustyczna (<i>acoustic presentation</i>) – znaki werbalne (<i>verbal signs</i>)	słuchowo-werbalne (<i>aural-verbal message</i>)	znaki audio-werbalne (<i>audio-verbal signs</i>)	kanał werbalny, pasmo przekazu fonicznego	wyrażenia audialne językowe
	prezentacja akustyczna (<i>acoustic presentation</i>) – znaki niewerbalne (<i>non-verbal signs</i>)	słuchowo-niewerbalne (<i>aural non-verbal message</i>)	znaki audio-niewerbalne (<i>audio-non-verbal signs</i>)	kanał niewerbalny, pasmo akustyczne	wyrażenia audialne niejęzykowe

Mimo różnic terminologicznych przedstawiona tabela jasno ilustruje specyfikę utworów audiowizualnych. Treści podlegające translacji mogą być przekazywane zarówno poprzez kanał wizualny, jak i kanał dźwiękowy. Oprócz tego kontekst komunikatu stanowią pozostałe elementy niewerbalne wizualne i dźwiękowe. W procesie translacyjnym translator musi mieć zatem na uwadze różne „kanały przesyłu informacji” (Garcarz 2007: 31) i systemy znaków, za pośrednictwem których przekazywany jest komunikat. Ponadto musi prawidłowo interpretować relacje zachodzące między tymi elementami.

Typologie relacji między kanałem wizualnym a dźwiękowym zaproponowali m.in. Tomaszkiwicz (2006) i Zabalbeascoa (2008).

Tabela 2. Typologie relacji między elementami dźwiękowymi werbalnymi a kanałem wizualnym

	Tomaszkiwicz (2006: 59–62):	Zabalbeascoa (2008: 29–30)
relacje między kanałem wizualnym a dźwiękowym (werbalnym)	relacja komplementarności	komplementarność (<i>complementarity</i>)
	relacja substytucji/ekwiwalencji	redundancja (<i>redundancy</i>)
	relacja sprzeczności	zaprzeczenie/niestosowność (<i>contradiction or incongruity</i>)
	relacja paralelizmu/przeciwwagi	rozłączność (<i>separability</i>)
	relacja interpretacji	–
	–	niespójność (<i>incoherence</i>)
	–	jakość estetyczna (<i>aesthetic quality</i>)

W kontekście prezentowanej analizy najważniejsze są relacje komplementarności oraz substytucji wg Tomaszkiwicz czy też redundancji w terminologii Zabalbeascoi. Pojęcie komplementarności (Tomaszkiwicz 2006: 60; Zabalbeascoa 2008: 29) oznacza sytuację, w której zrozumienie całego komunikatu jest zależne od prawidłowego połączenia i interpretacji informacji przekazywanych za pośrednictwem obu kanałów: wizualnego i dźwiękowego. W przypadku redundancji czy substytucji/ekwiwalencji widz otrzymuje tę samą informację na dwa sposoby (Tomaszkiwicz 2006: 59; Zabalbeascoa 2008: 29). Jest ona zatem w pewien sposób duplikowana. W obu tych relacjach zmiana treści denotatywnej wypowiedzi aktorów może skutkować niespójnością z kanałem wizualnym w wersji docelowej i tym samym zostać zauważona przez adresatów docelowych. Widzowie zaczną się w takiej sytuacji zastanawiać, czy zaobserwowany dysonans wynika z ich złego zrozumienia translatu bądź kontekstu audiowizualnego, czy być może z błędu popełnionego przez tłumacza.

3. Charakterystyka układu translacji lektorskiej

Materiał badawczy rozpatrywany będzie w oparciu o kategorie zdefiniowane dla układu translacji lektorskiej. Do kilku cech odróżniających ten układ od układu translacji dubbingowej czy podpisowej zaliczają się możliwość symultanicznego słuchania przyciszonych dialogów w języku wyjściowym i głośniejszego głosu lektora odczytującego dialogi w języku docelowym (por. np. Gottlieb 1998: 244) oraz postsynchronizacja odczytu translatu, dzięki której adresaci docelowi mogą usłyszeć początek oryginalnej wypowiedzi i wyciągnąć pewne wnioski na podstawie cech fonicznych głosu aktora (Tomaszkiewicz 2006: 118; Chaume 2012: 3; Franco/Matamala/Orero 2013²: 27, 80, 133; Plewa 2015: 96–98).

Mimo że lektor odczytuje translację z pewnym czasowym opóźnieniem, w układzie translacji lektorskiej także zwraca się uwagę na synchronizację czasową (*isochrony* (Chaume 2012: 72–73; Franco/Matamala/Orero 2013²: 74–78)), kinetyczną dotyczącą gestów i mowy ciała (*kinetic synchrony* (Franco/Matamala/Orero 2013²: 81–82), *kinesic synchrony* (Chaume 2012: 70–72)) oraz synchronizację wypowiedzi z akcją przedstawianą na ekranie (*action synchrony* (Franco/Matamala/Orero 2013²: 82)). W przypadku synchronizacji czasowej wypowiedź lektora powinna czasowo pokrywać się z oryginalnymi kwestiami dialogowymi, przy czym, jak już wspomniano, odczyt powinien umożliwić widzowi usłyszenie początku i końca wypowiedzi w języku wyjściowym. Dwa pozostałe typy synchronizacji wymagają od tłumacza uwzględnienia kanału wizualnego podczas wykonywania translacji. Treść translatu musi współgrać z zachowaniem postaci oraz z wydarzeniami przedstawianymi na ekranie.

Układ translacji lektorskiej został bardzo szczegółowo omówiony przez Plewę (2015: 91). Poniżej znajduje się schemat sporządzony przez badaczkę.

nadawca prymarny	wrażenia audialne językowe – mówione teksty wyjściowe	inicjator zadania translacyjnego	tłumacz lektorski	wrażenia audialne językowe – mówione teksty docelowe	adustator	lektor	odbiorca finalny
	wrażenia audialne niejęzykowe			wrażenia audialne niejęzykowe – pozostają constans			
	wrażenia wizualne językowe – pisane teksty wyjściowe			wrażenia wizualne językowe – mówione teksty docelowe			
	wrażenia wizualne niejęzykowe			wrażenia wizualne niejęzykowe – pozostają constans			

Schemat 1. Układ translacji lektorskiej (Plewa 2015: 91)

Nie jest przedmiotem tego artykułu opisanie wszystkich obiektów układu translacji lektorskiej w odniesieniu do sitcomów. Uwzględnionych zostanie jedynie kilka najważniejszych aspektów dla przeprowadzanej analizy. Do tych kategorii zaliczają się m.in. czynności wykonywane przez tłumacza lektorskiego, którego Plewa (2015: 90, 91) określa także pośrednikiem językowym/komunikacyjnym. Osoba ta nie tylko tłumaczy wypowiedzi postaci, ale także istotne napisy widoczne na ekranie, a ponadto umieszcza w swoim tekście wskazówki dla lektora. Podpowiedzi dotyczą np. pauz (Adamowicz-Grzyb 2013: 82–83; Franco/Matamala/Orero 2013²: 95), słów pochodzenia obcego lub nazw własnych (Chaume 2012: 62; Adamowicz-Grzyb 2013: 86–87; Franco/Matamala/Orero 2013²: 95) czy związku między werbalnym kanałem dźwiękowym a kanałem wizualnym (Franco/Matamala/Orero 2013²: 104).

Właśnie te pauzy i relacje między wypowiedziami a obrazem odgrywają szczególną rolę w komediach, a więc także w zebranych materiale badawczym. Tempo wypowiedzi i pauzy są elementami timingu komediowego (Sedita 2006: 13–14, 21–26), od którego zależy efekt humorystyczny utworów komediowych. Postsynchronizacja odczytu translatu w układzie translacji lektorskiej może zaburzyć efekt zamierzony w oryginale, jeśli głos lektora zagłuszy strategiczną pauzę. Taki sam skutek może mieć nieuwzględnienie relacji między humorystycznymi wypowiedziami postaci a treściami przedstawionymi na ekranie.

Ważnym aspektem translacji sitcomów w układzie translacji lektorskiej jest również fakt, że „wyrażenia audialne niejęzykowe – pozostają constants”, jak to określa Plewa (2015: 91). Adresaci wersji polskojęzycznej słyszą zatem oryginalną ścieżkę dźwiękową wraz z jej wszystkimi elementami, także nagrany śmiech publiczności, który jest cechą charakterystyczną sitcomów. Jeśli polscy widzowie słyszą śmiech, a tekst docelowy nie zawiera dowcipu w danym miejscu, jest to jasny sygnał także dla osób nieznających języka wyjściowego, że fragment oryginału został pominięty bądź wyraźnie zmodyfikowany. Unikanie rozbieżności między translatem a nagrany śmiech publiczności poprzez formułowanie dowcipów w wersji docelowej powinno być zatem elementem strategii tłumacza sitcomów. Istotną rolę prawidłowej identyfikacji funkcji komunikacyjnej tekstu wyjściowego podkreśla Żmudzki (2013: 183–184). W przypadku sitcomów należy pamiętać, że nadrzędną funkcją jest funkcja humorystyczna.

4. Analiza przykładów

W niniejszym artykule zostanie zaprezentowanych tylko kilka przykładów dowcipów wizualnych w celu zobrazowania zjawiska, z jakim muszą mierzyć się tłumacze audiowizualni. Dowcipy te można podzielić na dwie grupy: te, w których ruch postaci odzwierciedla ich słowa oraz te, które zawierają w sobie element graficzny (napis, rysunek czy wykres). Jak ruch może iść w parze ze znaczeniem kwestii dialogowej, ilustruje Przykład 1 zaczerpnięty z serialu *Friends*.

Przykład 1. Friends 4×09 The One Where „They’re Going To Party”¹

Tekst wyjściowy ¹ – EN	Tłumaczenie dosłowne	Tekst docelowy – PL
PHOEBE: Oh, in that case— [Phoebe podskakuje]—Yay! That was me hopping on board.	PHOEBE: Och, w takim razie – Jupi! Tak wskoczyłam na pokład.	PHOEBE: Wobec tego. [pauza] Podskoczyłam z radości.

W odcinku 4×09 Monica otrzymuje propozycję nowej pracy. Początkowo Phoebe nie jest zachwycona tym pomysłem, ponieważ niedawno przyjaciółki założyły razem firmę cateringową. Kiedy Monica tłumaczy jej, że jej obowiązki nie będą ze sobą kolidować, Phoebe podskakuje. Monica patrzy na nią zaskoczona, więc kobieta tłumaczy, że w ten sposób wyraziła swoje wsparcie. Fraza przymiokowa „on board” ma przenośne znaczenie „zgadzać się, być chętnym do udziału”, dosłownie oznacza jednak „na pokładzie”. Phoebe wyraża aprobatę dla planu koleżanki, bazując na znaczeniu przenośnym użytej frazy, jednocześnie odzwierciedlając jej dosłowne znaczenie, czyli wskakiwanie na pokład.

W polskiej wersji użyto frazy czasownikowej „podskoczyć z radości” wprost wskazującej emocję, którą odczuwa Phoebe. Dzięki zachowaniu pauzy podczas podskoku aktorki udało się odtworzyć efekt oryginału. Znaczenie denotatywne zostało zmienione, ale ładunek emocjonalny, efekt humorystyczny oraz synchronizacja kinetyczna zostały zachowane.

Kolejny przykład z tej grupy pochodzi z serialu *How I Met Your Mother*.

Przykład 2. How I Met Your Mother 5×04 „The Sexless Innkeeper”

Tekst wyjściowy – EN	Tłumaczenie dosłowne	Tekst docelowy – PL
LILY: And, depending on how things are going, some lively pre-dinner charades.	L: I w zależności, jak się wieczór rozwinie, rozegramy sobie przed kolacją żywiołową partyjkę w kalambury.	LILY: Potem będziemy mogli zagrać w szarady obiadowe.
MARSHALL: Right, but, uh, we’ll play that one by... [Marshall wskazuje swoje ucho.]	M: Tak, ale to zagramy...	MARSHALL: Zagramy w to...
LILY: Sounds like?	L: Brzmi jak?	LILY: Na ucho?
MARSHALL: Okay, you can be Robin’s partner.	M: Okej, ty będziesz w drużynie z Robin.	MARSHALL: Ty i Robin jesteście parą.

1| Fragmenty tekstów wyjściowych zostały zaczerpnięte z transkrypcji poszczególnych odcinków dostępnych w Internecie. Adresy stron z transkrypcjami wyszczególniono w źródłach internetowych na końcu artykułu.

2| URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/on+board>, tłum. K.P., dostęp: 21.09.2018 r.

Kluczem do zrozumienia tego dowcipu jest gest wykonany przez Marshalla, czyli wskazanie ucha. Lily i Marshall planują w najdrobniejszych szczegółach wspólny wieczór ze swoimi przyjaciółmi Barney'em i Robin, podczas którego chcą zagrać w kalambury. Marshall mówi do swojej żony: „we'll play that one by...” i dotyka swojego ucha, mając na myśli idiom *play something by ear* [PL improwizować]. Lily odczytuje jednak jego gest, nie jako słowo *ear* [PL ucho], lecz jako gest stosowany w kalamburach, aby przedstawić słowo rymujące się z hasłem do odgadnięcia, stąd wynika jej pytanie „sounds like?” [PL Brzmi jak?]. Marshall, kwitując ich rozmowę zdaniem, że Lily będzie partnerką Robin, podkreśla, że Lily nie poradziła sobie dobrze z jego zagadką i on nie chce grać z nią w parze.

W polskiej wersji pojawia się zwrot ze słowem „ucho”, który uwzględnia kontekst wizualny i synchronizację kinetyczną. Fraza „na ucho” nawiązuje do gestu wykonywanego przez Marshalla. Trudno jednak stwierdzić, jaka byłaby oczekiwana przez niego odpowiedź w wersji polskiej. Ostatnia kwestia dialogowa oddaje to samo co oryginał, tj. fakt, że Marshall nie chce grać z Lily. Nie nasuwa się jednak od razu odpowiedź, jakie hasło chciał usłyszeć Marshall. Zdaje się zatem, że efekt humorystyczny oryginału nie został odwzorowany w wersji docelowej.

W tym serialu można znaleźć także serię powracających dowcipów składających się z gestu i wypowiedzi.

Przykład 3. How I Met Your Mother 3×09 „Slapsgiving”

Tekst wyjściowy – EN	Tłumaczenie dosłowne	Tekst docelowy – PL
MARSHALL: It's like <i>general knowledge</i> . TED&ROBIN: [salutując] <i>General Knowledge</i> . [...]	M: To wiedza ogólna. T&R: Wiedza ogólna.	MARSHALL: To <i>wiedza ogólna</i> . TED&ROBIN: <i>Wiedza ogólna</i> . [...]
LILY: Isn't it sad? I mean in 2007, some countries actually still condone <i>corporal punishment</i> .	L: Czy to nie smutne? Jest rok 2007 a niektóre kraje wciąż zezwalają na stosowanie kar cielesnych.	LILY: Mamy rok 2007, a niektóre kraje nadal zezwalają na <i>karę śmierci</i> .
TED&ROBIN: [salutując] <i>Corporal Punishment</i> . [...]	T&R: Kary cielesne.	TED&ROBIN: <i>Kara śmierci</i> . [...]
MARSHALL: Oh, man, I got a <i>kernel stuck in my teeth</i> . TED&ROBIN: [salutując] <i>Colonel Stuck-in-my-teeth</i> . [...]	M: Och nie, utknęło mi ziarno między zębami. T&R: Pułkownik Utknęło-mi-między-zębami.	MARSHALL Coś mi utknęło <i>między zębami</i> . TED&ROBIN: <i>Między zębami</i> . [...]

Tekst wyjściowy – EN	Tłumaczenie dosłowne	Tekst docelowy – PL
TED-NARRATOR: But now, we were broken up, so when Marshall said... MARSHALL: But after the first year, I get a <i>major</i> [Ted i Robin patrzą na siebie] <i>pay raise</i> . TED-NARRATOR: We just let it slide.	T-N: Ale teraz już nie byliśmy razem, więc jak Marshall powiedział... M: Ale po roku dostanę dużą podwyżkę. T-N: Nie zareagowaliśmy.	TED-NARRATOR: Teraz już nie byliśmy razem, więc kiedy Marshall powiedział... MARSHALL: Dostałem podwyżkę. TED-NARRATOR: Nie zareagowaliśmy.
BOB: It's really a <i>major buzz-kill</i> . TED&ROBIN: [salutując] <i>Major Buzz-kill</i> .	B: To bardzo psuje nastrój. T&R: Bardzo psuje nastrój.	BOB: Panuje taki <i>miły spokój</i> . TED&ROBIN: <i>Miły spokój</i> .
TED: This is gonna be a <i>major clean up</i> . WSZYSCY: [salutując] <i>Major Clean-up!</i> MARSHALL: Oh man, we're gonna be doing this all the time, now aren't we? ROBIN: That's the <i>general idea</i> . WSZYSCY: [salutując] <i>General Idea</i> .	T: To będą wielkie porządki. W: Wielkie porządki. M: Och nie, teraz będziemy tak robić cały czas, co nie? R: O to chodzi. W: O to chodzi.	TED: To będzie <i>wielkie sprzątnie</i> . WSZYSCY: <i>Wielkie sprzątnie</i> . MARSHALL: Teraz wszyscy będziemy to robić. ROBIN: I <i>o to chodzi</i> . WSZYSCY: <i>O to chodzi</i> .

W odcinku 3×09 po raz pierwszy jest mowa o ulubionym dowcipie Teda i Robin, który wprowadzają homonimy lub homofony stopni wojskowych. Po usłyszeniu takiego leksemu Ted i Robin powtarzają go wraz z kolejnymi słowami i salutują, tak jak gdyby witaliby się z wojskowym. Także w tym przypadku wyrażenie werbalne i kontekst wizualny pozostają ze sobą w relacji komplementarności. Razem stanowią cały dowcip. Przykładowo fraza *general knowledge* oznacza „wiedza ogólna”. Leksem *general* jako rzeczownik może oznaczać również generała. Fraza może więc być rozumiana jako Generał o nazwisku Wiedza. Na tej samej zasadzie leksem *major* może oznaczać „duży” lub „major”.

Jak można zauważyć, wersja polskojęzyczna nie jest spójna. Ted i Robin salutują, słysząc słowa „wiedza”, „kara”, „śmierć” czy „miły”. Nie ma tu żadnego motywu przewodniego ani uzasadnienia dla gestu wykonywanego przez postaci. Nie można zatem mówić o synchronizacji kinetycznej ani synchronizacji wypowiedzi z akcją przedstawianą na ekranie.

Niestety jest to dowcip, który pojawia się także w późniejszych odcinkach serialu: 4×12, 5×23, 9×09, 9×23. Brak konsekwencji jest obecny także

w tłumaczeniach pozostałych odcinków (por. Proczkowska 2017). W polskiej wersji salutowanie idzie w parze ze słowami niezwiązanymi w żaden sposób z tematyką wojskową. Efekt humorystyczny nie jest osiągnięty w żadnym odcinku. Ponadto relacja między wypowiedziami a kanałem wizualnym w wersji polskiej jest relacją niespójności (Zabalbeascoa 2008: 30). Niestety nagraniem śmiechowi publiczności amerykańskiej nie towarzyszy dowcip w języku polskim.

Podobną serię powracających dowcipów wizualnych można znaleźć także w sitcomie *Will & Grace*, w którym jeden z głównych bohaterów, Jack McFarland, wystawia monodramy, których tytułem (np. *Just Jack* (por. odcinek 1×04), *Jack 2000* (por. odcinek 3×05), *Gaybraham Twinkin'* (por. odcinek 10×06)) zawsze towarzyszy jakiś gest wykonywany przez Jacka lub jego przyjaciół.

Kolejną grupę przykładów stanowią dowcipy, które zawierają w sobie element graficzny. Pierwszy z nich pochodzi z trzeciego sezonu serialu *The Big Bang Theory*.

Przykład 4. The Big Bang Theory 3×13 „The Bozeman Reaction”

Tekst wyjściowy – EN	Tłumaczenie dosłowne	Tekst docelowy – PL
PENNY: Um... three little kittens? Three little pigs? God, I don't know. Star Wars?	P: Trzy małe kotki? Trzy małe świnki? Boże, nie wiem. Gwiazdne wojny?	PENNY: Trzy kotki? Trzy świnki? Nie wiem. Gwiazdne wojny?
LEONARD: Did we win? Can we go to bed?	L: Wygraliśmy? Możemy iść do łóżka?	LEONARD: Wygraliśmy?
SHELDON: Good Lord, I could not have made this easier. Hydrogen atom, H, plus pigs minus pea, Higgs. Bow, General Zod trapped in the Phantom Zone. Bow-zone. Pear. Tickle. Pear-tickle. Higgs Boson Particle. How could you not get that?	S: Dobry Boże, nie mogłem tego przedstawić prościej. Atom wodoru, H, plus świnię minus groszek, Higgs. Kokarda, generał Zod uwięziony w Strefie Widmo. Kokarda-strefa (Bozon). Gruszka. Łaskotać. Gruszka-łaskotać (Cząstka). Cząstka, bozon Higgsa. Jak mogłaś tego nie odgadnąć?	SHELDON: Prościej się nie da. Atom wodoru. H. Plus świnki pigs minus p dają Higgs. Boso idzie sobie on. Czyli bozon. Część i on tka, czyli cząstka. Chodzi o bozon Higgsa.
LEONARD: He's right, Penny. It's all there.	L: Ma rację, Penny. Wszystko tu jest.	LEONARD: Masz to jak na dłoni.

Penny i Sheldon grają w kalambury. Sheldon na tablicy narysował bardzo skomplikowany rebus. Można tam zobaczyć atom wodoru, świnki, groszek, dziewczynę z kokardą, osobę wołającą o pomoc, gruszkę i postać, która kogoś łąskocze. Hasło, które przedstawia Sheldon to cząstka – bozon Higgsa. Duża liczba

obrazów oraz ich widoczne umiejscowienie na ekranie sprawiają, że translator musi wziąć je pod uwagę.

W wersji polskiej nie wszystkie obrazki są opisywane. Widać jednak, że translator starał się je wpleść w wypowiedź tak, żeby wciąż otrzymać hasło „bozon Higgsa”. W oryginale Sheldon posługuje się jednym terminem naukowym, kilkoma rzeczownikami pospolitymi i jednym odwołaniem do komiksu, żeby stworzyć pożądane hasło. W polskiej wersji tylko w dwóch przypadkach zachowano bezpośrednie odwołanie do rebusu — w odniesieniu do atomu wodoru i świnek. Poprzez zastosowanie zapożyczenia „pigs” odtworzono odwołanie do nazwiska naukowca. Dalej sformułowano zdania, których pierwsze i ostatnie słowo mają w luźny sposób przywozić na myśl leksemy „bozon” i „częstka”. Niestety po tym jak Penny nie odgaduje hasła, Sheldon pokazuje każdy z elementów swojego obrazka i tłumaczy, jakie hasło chciał uzyskać. W wersji polskiej pokrętnie rozumowanie Sheldona na pewno jest humorystyczne, ale tylko częściowo oddaje kontekst wizualny.

Kolejne dwa fragmenty z innego odcinka tego serialu również przedstawiają Sheldona grającego w kalamburę.

Przykład 5. The Big Bang Theory 6×04 „The Re-Entry Minimization”

Tekst wyjściowy – EN	Tłumaczenie dosłowne	Tekst docelowy – PL
PENNY: Ready, steady, go!	P: Gotowi, do startu, start!	PENNY: Do biegu, gotowi, akcja!
AMY: Uh, box? Uh, window?	A: Pudełko? Okno?	AMY: Pudło? Okno?
LEONARD: Batman. Batman and Robin. Uh, Wonder Twins plus the monkey.	L: Batman. Batman i Robin. Cudowne bliźniaki plus małpa. Cudowne bliźniaki plus małpa i Batman.	LEONARD: Batman. Batman i Robin. Wonder bliźniaki i małpa. Wonder bliźniaki, małpa i Batman.
Wonder Twins plus the monkey and Batman.		
AMY: Uh, gift? Uh, Present!	A: Podarunek? Prezent!	AMY: Paczka? Prezent!
PENNY: Present! Yeah!	P: Prezent! Tak!	
SHELDON: Oh, Leonard. Now, how can you not get that?	S: Leonardzie, jak mogłeś tego nie zgadnąć?	SHELDON: Leonardzie, jak mogłeś?
LEONARD: In what universe is that a present?	L: Jakim cudem jest to prezent?	LEONARD: To ma być prezent?
SHELDON: It's not a present, it's the present. Look. There's you and me. There's Penny and Amy. We're playing Pictionary. In the present.	S: To nie prezent, tylko terazniejszość. Patrz. To ty i ja. A tutaj są Penny i Amy. Gramy w kalamburę. W terazniejszości.	SHELDON: Zobaczyłem słówko „prezent”, a potem usłyszałem „akcja”. Prezentacja! Ty, ja, Penny, Amy, to my grający w grę.

Tekst wyjściowy – EN	Tłumaczenie dosłowne	Tekst docelowy – PL
AMY: Nail... polish? [...] SHELDON: The word is “Polish.” See, look. Polish sausage. And the model of the solar system developed by Nicolaus Copernicus, a Polish astronomer. And then, finally, if that wasn’t enough... which it should’ve been... this is Madame Curie killing herself by discovering radium, who, although she was a naturalized French citizen, was Polish by birth! PENNY: Excuse me, the word is “polish.” See? Small “P”.	A: Paznokciec... lakier? S: Hasło to „polski”! Patrz. Polska kiełbasa. Model układu słonecznego ustalony przez Mikołaja Kopernika, polskiego astronoma. I na koniec, jakby jeszcze było mało, a nie powinno być, to jest Madame Curie, która zabiła się, odkrywając rad, i która wprawdzie otrzymała obywatelstwo francuskie, ale z pochodzenia była Polką! P: Przepraszam, ale hasło to „lakier”. Widzisz? Małe „p”.	AMY: Paznokciec... polakierowany? SHELDON: Po pierwsze, Polak. Polska kiełbasa. Model heliocentryczny ustalony przez polskiego astronoma, Kopernika. A na dole leży Madame Curie, też Polka, której od dotykania radu świeciły paznokcie. Polak kierował katedrą fizyki na Sorbonie. PENNY: Słówek brzmiało „lakier”, rzeczownik.

W pierwszej scenie Penny i Sheldon mieli przedstawić hasło „prezent”. Słowo to jest jednak homonimem w języku angielskim i może oznaczać zarówno podarunek, jak i teraźniejszość. Penny przedstawiła pierwsze znaczenie, Sheldon drugie. W polskiej wersji translator bardzo sprytnie połączył leksemy „prezent” i „akcja”, tworząc hasło „prezentacja”, które jak najbardziej mogło znajdować się na tablicy, na której Sheldon narysował dwie osoby przed tablicami i dwoje obserwatorów.

W drugiej scenie użyto homografów *polish* (lakier) i *Polish* (Polak, polski). W polskiej wersji można zobaczyć bardzo dobry pomysł na połączenie obu tych niepodobnych do siebie haseł. Mianowicie dodane przez tłumacza zdanie rozpoczynające się słowami „Polak kierował”, które mogą się skojarzyć z czasownikiem „polakierował”. Niestety cały dowcip jest niespójny, ponieważ początkowo Amy odgaduje hasło „polakierowany”, a na koniec Penny twierdzi, że chodziło o rzeczownik „lakier”. Gdyby wszędzie użyto spójnie czasownika „polakierował”, tłumaczenie byłoby naprawdę doskonałe.

W obu tych przypadkach z pewnością dążono do osiągnięcia synchronizacji wypowiedzi z akcją przedstawianą na ekranie. Z podobnym wyzwaniem musiał się zmierzyć translator serialu *Friends*, gdzie bohaterowie grają w kalambury w odcinku 1×18 i Rachel przedstawia hasło *The Unbearable Lightness of Being* (PL Nieznośna lekkość bytu), rysując na tablicy fasolę.

Sitcomy obfitują w dowcipy wizualne. Jako inny przykład dowcipów opartych na elementach graficznych można przywołać odcinek 3×05 serialu *How I Met*

Your Mother, w którym Barney rysuje palcem na ekranie wykres zależności między zwiariowaniem a atrakcyjnością kobiet. Natomiast w odcinku 1×13 serialu *The Big Bang Theory* ma miejsce konkurs fizyki, w którym uczestniczą dwie drużyny. Jedna ma koszulki z akronimem PMS a druga AA. Pierwszy akronim ma się kojarzyć oczywiście z zespołem napięcia przedmiesiączkowego (*premenstrual syndrome*), a w rzeczywistości oznacza *Perpetual motion squad*, czyli drużynę wiecznego ruchu. Druga przywołuje na myśl anonimowych alkoholików, a w serialu oznacza mrówkę legionistkę (*army ant*).

5. Wnioski

Przytoczone przykłady miały na celu zilustrowanie, jak wiele aspektów trzeba uwzględniać podczas translacji dowcipów w sitcomach. W swoich działaniach translatorzy muszą brać pod uwagę:

- ograniczenia metody translacji lektorskiej, czyli m.in. postsynchronizację,
- konieczność osiągnięcia synchronizacji czasowej, kinetycznej oraz synchronizacji wypowiedzi z akcją przedstawianą na ekranie,
- nadrzędną funkcję sitcomu, tj. funkcję humorystyczną,
- obecność śmiechu w oryginalnej ścieżce dźwiękowej uniemożliwiająca opuszczenie humorystycznego fragmentu,
- relacje komplementarności i substytucji/redundancji panujące między wypowiedziami aktorów a kanałem wizualnym.

Ważne są tutaj zatem zarówno typ translacji audiowizualnej, jak i cechy genologiczne sitcomu oraz specyfika konkretnego odcinka. Przykład z podskokiem z serialu *Friends* oraz przykłady przedstawiające grę w kalambury z serialu *The Big Bang Theory* pokazały, że odejście od znaczenia denotatywnego wypowiedzi przy jednoczesnym uwzględnieniu kanału wizualnego i funkcji humorystycznej danego dialogu może skutkować stworzeniem dowcipnego translatu. Przykłady militarne z serialu *How I Met Your Mother* udowodniły natomiast, że wierność wyłącznie treści denotatywnej i ignorowanie kontekstu wizualnego może pozbawić cały dialog funkcji humorystycznej. Przy ciągle obecnej oryginalnej ścieżce dźwiękowej z nagraniem śmiechem publiczności jest to jasny znak dla adresatów docelowych, że translacja nie odniosła pełnego sukcesu.

Utwory audiowizualne

Friends 4×09 The One Where They're Going To Party, scenariusz oryginalny:
Andrew Reich; Ted Cohen, polska wersja: Grzegorz Janiak.

How I Met You Mother 3×05 How I Met Everyone Else, scenariusz oryginalny:
Else Gloria Calderon Kellett.

- How I Met Your Mother 3×09 Slapsgiving, scenariusz oryginalny: Matt Kuhn, polska wersja: Jacek Mikina.
- How I Met Your Mother 4×12 Benefits, scenariusz oryginalny: Kourtney Kang, polska wersja: Błażej Grzegorz Kubacki.
- How I Met Your Mother 5×04 The Sexless Innkeeper, scenariusz oryginalny: Kourtney Kang, polska wersja: Jacek Mikina.
- How I Met Your Mother 5×23 The Wedding Bride, scenariusz oryginalny: Stephen Lloyd, polska wersja: Błażej Grzegorz Kubacki.
- How I Met Your Mother 9×09 Platonish, scenariusz oryginalny: George Sloan, polska wersja: brak danych.
- How I Met Your Mother 9×23 Last Forever (1), scenariusz oryginalny: Carter Bays; Craig Thomas, polska wersja: brak danych.
- The Big Bang Theory 1×13 The Bat Jar Conjecture, historia: Stephen Engel; Jennifer Glickman, scenariusz telewizyjny: Bill Prady; Robert Cohen.
- The Big Bang Theory 3×13 The Bozeman Reaction, historia: Bill Prady; Lee Aronsohn; Jim Reynolds, scenariusz telewizyjny: Chuck Lorre; Steven Molaro; Steve Holland, polska wersja: brak danych.
- The Big Bang Theory 6×04 The Re-Entry Minimization, historia: Bill Prady; Jim Reynolds; Anthony Del Broccolo, scenariusz telewizyjny: Chuck Lorre; Steven Molaro; Eric Kaplan, polska wersja: brak danych.
- Will & Grace 1×04 Between a Rock and Harlin's Place, scenariusz oryginalny: David Kohan; Max Mutchnick.
- Will & Grace 3×05 Grace 0, Jack 2000, scenariusz oryginalny: Tracy Poust; Jon Kinnally.
- Will & Grace 10×06 Kid 'N Play, scenariusz oryginalny: Suzanne Martin.

Bibliografia

- Adamowicz-Grzyb, Grażyna (2013). *Tłumaczenia filmowe w praktyce*. Warszawa. Chaume, Frederic (2012). *Audiovisual Translation: Dubbing*. Manchester, UK.
- Delabastita, Dirk (1989). „Translation and mass-communication: Film and T.V. translation as evidence of cultural dynamics”. W: *Babel* 35 (4). S. 193–218.
- Franco, Eliana/ Matamala, Anna/ Orero, Pilar (2013²). *Voice-over translation: An overview*. Bern.
- Garcarz, Michał (2007). *Przekład slangu w filmie*. Kraków.
- Gottlieb, Henrik (1998). „Subtitling”. W: Baker, M. (red.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. S. 244–248.
- Plewa, Elżbieta (2015). *Układy translacji audiowizualnych*. (Studi@ Naukowe 28). Warszawa.
- Proczkowska, Kwiryna (2017). „Militäranspielungen als (audio)visuelle Witze in 'How I Met Your Mother'”. W: *Studia Translatorica* 8. S. 121–136.

- Remael, Aline (2001). „Some thoughts on the study of multimodal and multimedia translation”. W: Gambier, Y./ Gottlieb, H. (red.) (*Multi media translation: concepts, practices, and research*. Amsterdam. S. 13–22.
- Sedita, Scott (2006). *The Eight Characters of Comedy: A Guide to Sitcom Acting and Writing*. Los Angeles.
- Tomaszkiewicz, Teresa (2006). *Przekład audiowizualny*. Warszawa.
- Zabalbeascoa, Patrick (1994). „Factors in dubbing television comedy”. W: *Perspectives: Studies in Translatology* 2 (1). S. 89–99.
- Zabalbeascoa, Patrick (2008). „The nature of the audiovisual text and its parameters”. W: Díaz-Cintas, J. (red.) *The didactics of audiovisual translation*. Amsterdam / Philadelphia. S. 21–37.
- Żmudzki, Jerzy (2013). „Holizm funkcjonalny w perspektywie translatoryki antropocentrycznej”. W: *Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Agewandte Linguistik*. 8 S. 177–187. (https://portal.uw.edu.pl/documents/7276721/11196137/LS8_2013_art_Zmudzki.pdf, dostęp: 30.01.2018 r.).

Źródła internetowe

- <https://fangj.github.io/friends/season/0409.html>, dostęp: 21.09.2018 r.
- https://www.springfieldspringfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=how-i-met-your-mother&episode=s05e04, dostęp: 21.09.2018 r.
- https://www.springfieldspringfield.co.uk/view_episode_scripts.php?tv-show=how-i-met-your-mother&episode=s03e09, dostęp: 21.09.2018 r.
- <https://bigbangtrans.wordpress.com/series-3-episode-13-the-bozeman-reaction/>, dostęp: 21.09.2018 r.
- <https://idioms.thefreedictionary.com/on+board>, dostęp: 21.09.2018 r.

Kwiryňa Proczkowska

Uniwersytet Wrocławski
 Instytut Filologii Germańskiej
 Pl. Nankiera 15 B
 50–140 Wrocław
 kwiryňa.proczkowska@uwr.edu.pl
 ORCID: 0000–0003–2026–142X